

تقابل اصولیون و اخباریون در عصر قاجار

۴ دی ۱۳۹۵ ساعت ۱۳:۴۵

شیخ انصاری از پایه گذاران اصول نوین در فقه و اصول جعفری است که توانست با بیانات علمی دقیق خود اخباریون را از صحنه رقابت خارج و تفوق کامل بر جریان نواخباری را تحمیل نماید.

جوان و تاریخ- مقالات

با افزایش حضور و نفوذ جریان اخباری به عنوان یکی از جریانهای فکری شیعی در دوره قاجار، تلاش علمای اصولی جهت غلبه بر این مکتب فکری نیز آغاز میشود. این تلاشها در قالب رقابت فکری، باعث سیطره و پیروزی نهایی جریان اصولی به رهبری علمایی چون آیتالله محمدباقر بهبهانی و شیخ مرتضی انصاری گشته و ضمن برانداختن جنبش اخباری، منجر به تحولات سیاسی و مذهبی در میان شیعیان میگردد. افزایش مسئولیت سیاسی و مذهبی علما و پدید آمدن نهاد مرجع تقلید از جمله این آثار و نتایج میباشد که در این نوشته کوتاه به تشریح بیشتر این موضوع اعم از آثار و نتایج پیروزی اصولیون پرداخته میشود.

اخباریون و اصولیون

اخباریون و اصولیون حاصل تحولات تشیع امامی در گذر زمان و در ساختار فقهی و کلامی بوده است. گرچه تقابل این دو گروه از نظر تاریخی دقیق و تعیین شده نمیشود ولی گفته میشود این دو گروه برای اولین بار به طور غیررسمی و غیر آشکار در زمان حکومت شیعه آل بویه در برابر هم قرار گرفتند. هر چند در آن دوران تفکیک دو گروه به طور رسمی وجود نداشت و اخباریون رسماً از قرن یازده هجری قمری تحت عنوان نواخباری ظهور کردند.

اخباریون به طور کلی اصحاب حدیث هستند که با رد و ابطال اجتهاد، تنها بر احادیث و روایات استناد می‌کنند. در مقابل، اصولیون، فقها یا صاحب نظران علم اصول فقه میباشند که از علم اصول فقه نیز استفاده کرده و قائل به اجتهاد و در نتیجه تبعیت غیر مجتهد از مجتهد هستند. محمد امین استرآبادی را یکی از بنیانگذاران اصلی اخباری گری در عصر صفویه میدانند. در دوره صفویه اخباری گری مورد توجه و حمایت جدی صفویان قرار میگیرد که بخشی از این موضوع به دلایل سیاسی باز میگشت. وجود یک اندیشه‌ی خاص همچون اخباری در این دوره میتواندست به حفظ وحدت و استقلال کشور آن هم از طریق اطاعت محض از کلام و احادیث امامان معصوم (ع) کمک نماید. اما با پیدایش و شکل گیری دولت قاجار به رهبری آغامحمد خان، فصل جدیدی در رابطه با رقابت و جدال میان اخباریون و اصولیون آغاز میگردد.

- رهبری این نزاع فکری در ابتدا میان کاشف الغطا رهبر اصولیون و میرزا محمد، از طرفداران و رهبران فکری اخباریون شکل می‌گیرد. کاشف الغطا از بزرگ‌ترین علما و مراجع اوایل قرن سیزدهم هجری و شاگرد وحید بهبهانی احیاگر مکتب اصولی بود. کاشف الغطا و نیز سایر شاگردان بهبهانی در آن دوره در نجف می‌زیستند و از نظر دینی، بر نجف، کربلا و کاظمین قدرت و سلطه داشتند. علاوه بر این اصولیون در دوره مذکور بر بسیاری از شهرهای دینی و مذهبی ایران نیز تسلط و کنترل داشتند.

مقارن با این سالها یعنی حکومت فتحعلیشاه، میرزا محمد اخباری نیز به ایران عزیمت و در مشهد ساکن می‌گردد. وی پس از مدتی به انتقاد از جریان اصولی میپردازد و همین موضوع آغاز جدال و رقابت میان این دو جریان میگردد. به عبارتی میتوان آغاز جدال اصولیون و اخباریون در ابتدای حکومت قاجار را دلایل غیر سیاسی و تلاش جهت گسترش اصول هر یک از دو جریان توسط -رهبران فکری آن دانست. اما بتدریج و با حمایت فتحعلی شاه از میرزا محمد اخباری، رقابت دو گروه وارد مرحله‌ی جدیدی می‌گردد. بدین ترتیب میرزا محمد به دعوت فتحعلی شاه به دربار راه مییابد و از جایگاه و احترام خاصی برخوردار میگردد و همین موضوع بر قدرت او و اخباریون میافزاید. اخباریها توانستند تا مدتی نفوذ و قدرت خود را حفظ و یا افزایش دهند؛ همین مسئله تقابل دو جریان را بیشتر می‌کند.

-این اختلافات در قالب اعتراضاتی از سوی برخی از علمای اصولی همچون آقامحمدباقر بهبهانی نسبت به جریان اخباری تجلی می‌یابد. بهبهانی از جمله علمای مشهور اصولی در دوره آقامحمدخان قاجار بود که «جنبش اخباریه را برانداخت و در نهایت با قتل

بهبهانی خود در آغاز از حامیان جریان اخباری بود؛ اما بعد از مدتی و با تحقیق در این زمینه و یافتن ادله و حقایقی در باب نادرستی برخی از اصول فکری جریان اخباری، به جنبش اصولی گرایش یافت. وی «با تبیین نظریه اجتهاد و نقد نظریات اخباریان، نزدیک به دو سوم شاگردان بحرانی (عالم اخباری سده سیزدهم) را از مرام اخباری رویگردان ساخت.»^۲

اما با حمایت فتحعلیشاه از جریان اخباری، این گروه به رهبری میرزامحمد، تحت عنوان نواخباریون، فرصتی دوباره جهت تبلیغ و گسترش اصول و عقاید خود مییابند. به خصوص آنکه حمایت دربار در مقطعی خاص باعث تقویت نسبی جایگاه این جریان می گردد. با این حال، شیخ مرتضی انصاری از دیگر علمای اصولی با ارائه استدلالهای منطقی، باعث پیروزی نهایی بر این جریان می گردد.

شیخ انصاری از پایهگذاران اصول نوین در فقه و اصول جعفری است که توانست با بیانات علمی دقیق خود اخباریون را از صحنه رقابت خارج و تفوق کامل بر جریان نواخباری را تحمیل نماید. وی تلاش کرد با ایجاد توازن میان عقل و شرع، ثابت کند که آنچه عقل بر آن دلالت دارد شرع نیز بر آن حکم میکند. شیخ با این استدلال و گشودن تدریجی ابواب جدید در اجتهاد و فقه، پایههای اصول نوینی را در مکتب اصولیون ایجاد نمود. وی «مبارزه ای را که استاد اکبر، وحید بهبهانی آغاز کرد، با قدرت تمام ادامه داد و اموری چون حجیت قطع حاصل از مقدمات عقلیه و تقدم آن بر ادله نقلیه ظنیه، حجیت ظواهر کتاب، جریان اصل براءت در شبهات حکمیه تحریمیه و... را اثبات نمود.»^۳

این پیروزی فکری دارای آثار و نتایج خاص سیاسی و مذهبی در جهان اسلام و تشیع بود. از جمله اینکه جریان و مسلک اصولی در بین مردم و علما گسترش یافته و همین موضوع منجر به انتقال بخشی از اختیارات سیاسی به علما میگردد. به عبارتی غلبه فکری اصولیون بر اخباریون که مصداق پیروزی عقل و خرد بر سنت محض بود فرصت ارتباط علما با حکومت و به عبارتی سیاست را فراهم آورد. بنابراین عالم مذهبی دیگر تنها فردی نبود که منتظر ظهور امام زمان (عج) مانده و با سنت گرایی و تکیه بر احادیث، تکلیفی در برابر سیاست و حکومت نداشته باشد؛ بلکه با پدید آمدن نهادهایی چون مرجع تقلید، بخشی از اختیارات

سیاسی و مذهبی که اخباریون آن را خاص امامان معصوم (ع) میپنداشتند، به مرجع تقلید انتقال و پیوند دین و سیاست به عنوان یکی از اصول اساسی تشیع، از اهمیت خاصی برخوردار میگردد.

فهرست منابع

۱- حامد الگار، دین و دولت در عصر قاجار، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران، توس، ۱۳۵۹، ص ۴۸

۲- دانشنامه مجازی مکتب اهل بیت، و ر، ک: مامقانی، تنقیح المقال فی علم الرجال، چاپ سنگی، نجف، ۱۳۴۹ق، جلد ۲، ص ۲۸۵

۳- ابوالقاسم گرجی، تاریخ فقه و فقها، تهران: سمت، ۱۳۷۵، ص ۲۶۹ برگرفته از: سیدمحسن آل غفور، عقل گرایی و نقل گرایی در فقه سیاسی شیعه، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۱۴

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۲۱۲۱۶/قاجار-عصر-اخباریون-اصولیون-تقاید>